

ЩЕ РАЗ ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ СПІВУЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ONCE AGAIN TO THE QUESTION OF THE CONCEPT OF COMPLICITY IN CRIMINAL LAW

Корнєва К.А., студентка II курсу
факультету прокуратури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Автор статті досліджує інститут співучасті у сфері кримінального права, визначаючи його ключові аспекти та значущість. Автор зазначає, що інститут співучасті самостійно функціонує як складова частина Загальної частини кримінального права, регулюючи соціально небезпечну поведінку та визначаючи відповідальність за спільне вчинене кримінальне правопорушення. Автор акцентує увагу на терміні "інститут співучасті" та розкриває його концептуальне розуміння.

Важливість інституту проявляється у кількох аспектах, перш за все, у визначенні кола осіб, що несуть відповідальність за спільно вчинене правопорушення, і в установленні правових підстав та меж кримінальної відповідальності. У статті наведено аналіз ознак та умов, які характеризують співучасть, визначає учасників та ролі у спільних правопорушеннях, роблячи аналіз різних судових рішень та прикладів.

Друга частина статті конкретизує аспекти інституту, зокрема, вказуючи на його роль у забезпеченні ефективної диференціації кримінальної відповідальності.

Також у статті проаналізовано основні види співучасті у кримінальному правопорушенні, такі як співучасть як обов'язкова ознака складу, що визначає загрозу для суспільства, та співучасть як кваліфікуюча ознака, що може призводити до підвищення ступеня відповідальності за вчинення злочину у спільному злочинному діянні.

Окрім того, в статті висвітлено сучасні тенденції у правовому регулюванні співучасті, зокрема у контексті судової практики. Автор підкреслює значення адекватності законодавчого підходу до співучасті з урахуванням її соціального та правового контексту, а також важливість узгодження правових норм щодо співучасті з принципами справедливості та законності.

Наприкінці статті автор наводить висновок, що проблема кримінальних правопорушень у співучасті є актуальною для українського суспільства, і дослідження цього явища є необхідним для забезпечення ефективної диференціації кримінальної відповідальності. Мета подальших досліджень полягатиме у покращенні розуміння інституту співучасті, виявленні його ролі у сучасній кримінальній системі та сприянні створенню ефективних правових рішень, що відповідають вимогам справедливості та сучасним викликам суспільства.

Ключові слова: співучасть, співучасники кримінального правопорушення, інститут співучасті у кримінальному праві, поняття співучасті, ознаки співучасті.

The author of the article examines the institute of complicity in criminal law, identifying its key aspects and significance. The author notes that the institute of complicity functions independently as an integral part of the General Part of criminal law, regulating socially dangerous behavior and determining liability for a jointly committed criminal offense. The author focuses on the term "institute of complicity" and reveals its conceptual understanding.

The importance of the institute is manifested in several aspects, first of all, in determining the circle of persons liable for a jointly committed offense and in establishing the legal grounds and limits of criminal liability. The article provides an analysis of the features and conditions characterizing complicity, identifies participants and roles in joint offenses, analyzing various court decisions and examples.

The second part of the article specifies the aspects of the institution, in particular, pointing out its role in ensuring effective differentiation of criminal liability.

The article also analyzes the main types of complicity in a criminal offense, such as complicity as a mandatory element of the corpus delicti that determines the threat to society, and complicity as a qualifying element that may lead to an increased degree of responsibility for committing a crime in a joint criminal act.

In addition, the article highlights the current trends in the legal regulation of complicity, in particular in the context of case law. The author emphasizes the importance of adequacy of the legislative approach to complicity, taking into account its social and legal context, as well as the importance of harmonizing legal rules on complicity with the principles of justice and legality.

The author concludes that the problem of criminal offenses in complicity is relevant for Ukrainian society, and the study of this phenomenon is necessary to ensure effective differentiation of criminal liability. The purpose of further research will be to improve the understanding of the institute of complicity, to identify its role in the modern criminal system and to facilitate the creation of effective legal solutions that meet the requirements of justice and modern challenges of society.

Key words: complicity, accomplices to a criminal offense, the institute of complicity in criminal law, the concept of complicity, signs of complicity.

Постановка проблеми. Українське суспільство стикається з серйозним викликом у вигляді великої кількості кримінальних правопорушень, які нерідко відбуваються в умовах співучасті, підвищуючи тим самим суспільну небезпеку. Ця проблема вимагає глибокого розгляду та розуміння основних характеристик співучасті у кримінальних правопорушеннях. Важливим аспектом цього дослідження є розкриття сутності та визначення поняття «співучасть» у кримінальному праві.

Інститут співучасті залишається одним з найбільш сталих елементів кримінального права. Оновлення кримінального законодавства, хоч і спрямоване передусім на усунення прогалин та колізій, не зачіпає цей інститут. Тому особливо актуальним стає вивчення феномену співучасті в кримінальному праві, навіть при наявності раніше досліджених різноманітних форм співучасті. Врахування українського контексту та вивчення практичних випадків співучасті у кримінальних правопорушеннях надасть

можливість розглядати цей інститут як ключовий елемент в сучасному кримінальному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років дослідження поняття співучасті у кримінальному праві стало актуальним напрямом наукових досліджень. У своїх дослідженнях Орловський Р. С., Людвік В. Д., Богачик Т., Борка Я. В., Біліченко В. та інші аналізують особливості поняття інституту співучасті у кримінальному праві, а також його характерні ознаки.

Постановка завдання. Важливо провести глибокий аналіз поняття співучасті, розглянути його особливості у контексті українського кримінального права. Дослідження має на меті визначення ключових аспектів, що стосуються співучасті, та розкриття її ролі в системі сучасного кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Співучасть у вчиненні кримінального правопорушення вважається самостійним інститутом кримінального права, що наділений особли-

вими ознаками, які виражаються у кримінально-правових нормах, що перебувають у взаємозв'язку [1].

Термін «інститут співучасті» часто використовується в різних сенсах. В його основному розумінні йдеться про групу нормативних положень у кримінальному законі, які стосуються участі кількох суб'єктів у спільному умисному вчиненні кримінального правопорушення. Важливо відзначити, що інколи дослідники, використовуючи загальну назву «інститут співучасті», відразу переходять до аналізу конкретних аспектів вмісту цих норм, таких як види співучасників, форми співучасті, особливості кримінальної відповідальності та покарання для співучасників і так далі [2, с. 56].

Як слушно зазначає Орловський Р. С., слід враховувати, що інститут співучасті входить до складу Загальної частини кримінального права. Це підтверджується тим, що його норми встановлюють заборони та забезпечують системне регулювання конкретних форм суспільно небезпечної поведінки, яка може виявлятися аналогічно при вчиненні будь-якого умисного кримінального правопорушення. Положення інституту співучасті однаково визначають різновиди співучасників, форми співучасті та особливості кримінальної відповідальності у разі різнооб'єктних кримінальних правопорушень, надаючи уніфіковану та всеохоплюючу правову основу для кваліфікації та визначення специфічності відповідальності за вчинення певних категорій дій незалежно від суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, і яким завдається шкода у випадку вчинення конкретного кримінального правопорушення [3].

Законодавче визначення співучасті міститься у ст. 26 Кримінального кодексу України (КК України), відповідно до якої, співучасть визначається умисною спільною участю декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення [4]. Дане визначення є лаконічним, але достатнім для того, щоб суди могли чітко встановити наявність співучасті на практиці та кваліфікувати кримінальне правопорушення вчинене у співучасті належним чином.

Аналізуючи законодавче формулювання поняття співучасті, Людвік В. Д. та Івашина І. А. виділяють наступні ознаки:

- умисне кримінальне правопорушення вчиняється щонайменше двома суб'єктами кримінального правопорушення [5]. Такий акт порушення кримінального закону може бути простим або ускладненим. Одночасно важливо, щоб він містив всі необхідні об'єктивні та суб'єктивні елементи складу злочину, які передбачені відповідною статтею або статтями Особливої частини КК України [6];

- участь співучасників у кримінальному правопорушенні характеризується спільністю [5]. Кожен учасник кримінального правопорушення повинен відповідати критеріям фізичної та осудної особи, а також мати вік, що дозволяє йому нести кримінальну відповідальність. Згідно зі статтею 22 КК України, особа визнається кримінально відповідальною з шістнадцяти років, за винятком окремих випадків, коли цей вік знижується до чотирнадцяти років згідно зі частиною 2 статті 22 КК України;

- характер діяльності співучасників є умисним [5]. Так, участь може бути визнана лише в тому випадку, якщо особа була свідомо соціально небезпечною характеру своїх дій чи бездіяльності, передбачала наслідки, які мали соціальну небезпеку, і виражала бажання, щоб вони сталися. Також можливий варіант, коли особа розуміла соціально небезпечний характер свого діяння чи бездіяльності, передбачала його соціально небезпечні наслідки і, хоча не мала бажання, але свідомо припускала їх настання.

Перші дві ознаки є характеристиками об'єктивної сторони, а третя – суб'єктивної сторони співучасті [7, с. 89].

Однак, варто звернути увагу на те, що суди розглядаючи справи у яких присутня співучасть, тлумачать її ознаки, спираючись на конкретні обставини справи.

Так, Верховний Суд, розглядаючи справу №742/2146/20, зазначив, що відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом застосовується до всіх учасників кримінального правопорушення, незалежно від того, чи керував транспортним засобом кожен з них.

Касаційний суд підкреслив, що твердження захисників про те, що в діях засуджених відсутній спільний замах на вчинення кримінального правопорушення та участь в цьому однієї з осіб, були визнані судом необґрунтованими.

Домовленість групи осіб щодо скоєння кримінального правопорушення виявляється у визначенні об'єкта, характеру, місця, часу, способу вчинення та обов'язків, що виконувалися. Це може бути виражено у будь-якій формі – усній, письмовій чи через конклюдентні дії, що виражені не в формі усної або письмової пропозиції, але безпосередньо через поведінку, яка свідчить про спільний намір.

З матеріалів справи видно, що дії осіб під час скоєння кримінального правопорушення були узгодженими, оперативними та послідовними, а взаємодія їхніх умислів була підтверджена конклюдентними діями. Один із обвинувачених використавши ключ, залишений в замку запаловання, негайно після того, як потерпілий покинув автомобіль, запустив двигун та залишив місце. Другий обвинувачений не заважав йому, залишаючись у салоні та пізніше викинувши документи власника через вікно.

Отже, вказівки захисників про те, що один з обвинувачених не повинен підлягати кримінальній відповідальності, оскільки він не брав участь у незаконному заволодінні транспортним засобом, а лише був пасажиром, не вважаються обґрунтованими [8].

Схожого висновку дійшов Верховний Суд у справі № 621/6762/18, зазначивши, що співвиконавцем розбою є не тільки та особа, яка шляхом нападу протиправно заволоділа чужим майном, а й та, яка позбавляла потерпілу особу можливості чинити спротив або покинути місце вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, співвиконавцем вважається особа, яка у співучасті з іншими співучасниками виконала дії, що становлять об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 187 КК України [9].

Отже, об'єктивна ознака співучасті – спільність, притаманна діянням навіть у тому випадку, коли не всі учасники безпосередньо виконували об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Для кваліфікації співучасті достатньо є сприяння у вчиненні кримінального правопорушення у формі вчинення будь-яких дій чи бездіяльності, які охоплюються умислом всіх співучасників.

Співучасть у кримінальному правопорушенні можна розглядати з кількох перспектив. По-перше, це співучасть може розглядатися як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – дія, яка становить загрозу суспільству. По-друге, співучасть може бути кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення, яка може призводити до обтяження кримінальної відповідальності за участь у вчиненні кримінального правопорушення у групі осіб або за попередньою змовою групи осіб.

Так, у статті 27 Кримінального кодексу України вказано, хто вважається співучасниками кримінального правопорушення. Крім виконавця, до цієї категорії включаються організатор, підбурювач та пособник, для кожного з яких визначені об'єктивні критерії – ступінь та характер участі.

Ступінь участі визначається за інтенсивністю дій, які кожна з осіб здійснює для виконання своєї ролі у кримінальному правопорушенні.

Характер участі визначає функціональну роль кожного співучасника. В окремих випадках функції та ролі осіб можуть бути однаковими, але їхня участь у кримінальному правопорушенні може виявитися різною [10].

Отже, спільна участь осіб може включати як однорідні дії учасників, так і виконання різних ролей, завдань та ставити різний ступінь участі.

Інститут співучасті у сфері кримінального права відіграє важливу функцію, спрямовану на забезпечення ефективної диференціації кримінальної відповідальності. Його значущість полягає в кількох ключових аспектах.

По-перше, інститут співучасті визначає конкретне коло осіб, які несуть відповідальність за спільно вчинене кримінальне правопорушення. Це важливо, оскільки він відокремлює відповідальних за злочинні дії в рамках спільної злочинної діяльності від інших фактичних учасників.

По-друге, інститут встановлює правові підстави та межі кримінальної відповідальності співучасників, особливо тих, які не виконують або не є співвиконавцями кримінального правопорушення. Це стосується осіб, чії дії не підпадають під конкретні статті Особливої частини Кримінального Кодексу.

По-третє, інститут співучасті створює підстави для визнання факту вчинення кримінального правопорушення у різних формах співучасті, як обставини, що обтяжують покарання. Це враховує різноманітність учасників і їхніх ролей у спільних правопорушеннях [11].

Усі ці аспекти інституту співучасті спільно працюють для забезпечення справедливості та ефективного функціонування кримінально-правової системи.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Проблема кримінальних правопорушень, що відбуваються в умовах співучасті, є актуальною для українського суспільства. Дослідження цього явища є необхідним для забезпечення ефективної диференціації кримінальної відповідальності.

Поняття співучасті визначено як самостійний інститут кримінального права з властивими йому ознаками, вираженими у взаємозв'язку кримінально-правових

норм. Законодавець передбачив визначення співучасті у ст. 26 Кримінального кодексу України, що надає чітку основу для кваліфікації і розгляду справ, пов'язаних із співучастю.

Ознаки співучасті включають умисне вчинення кримінального правопорушення щонайменше двома суб'єктами, спільність дій, і наявність спільного умислу. Суди в процесі розгляду справ визначають наявність співучасті, тлумачачи ознаки, враховуючи конкретні обставини справи.

Майбутні дослідження можуть глибше вивчити та уточнити визначення співучасті, зокрема, здійснити аналіз судової практики для визначення та систематизації конкретних ознак інституту.

Однією з перспектив може бути розгляд взаємозв'язку інституту співучасті з іншими складовими кримінального права, а також вивчення механізмів взаємодії інституту із засобами доказування та процесуальними аспектами розгляду справ.

Дослідження може також охопити аналіз міжнародного досвіду у сфері регулювання співучасті, щоб визначити кращі практики та внести їх в українську правову систему.

Важливим напрямком може стати вивчення співучасті в різних сферах права та порівняльний аналіз особливостей цього інституту у різних юрисдикціях.

Також, враховуючи сучасні виклики і зміни в суспільстві, дослідження може розглядати нові аспекти співучасті, такі як її взаємозв'язок з технологічним розвитком, кібер-злочинами та іншими аспектами сучасного кримінального середовища.

Загальна мета таких майбутніх досліджень полягатиме в подальшому удосконаленні розуміння інституту співучасті, його ролі в сучасній кримінально-правовій системі та сприянні формуванню ефективних правових рішень для забезпечення справедливості та відповідності сучасним викликам суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Туровська С. Співучасть у кримінальному правопорушенні. *Літописець*. Випуск 16: Збірник наукових праць VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» (м. Житомир, 9 грудня 2020 року). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021. С. 252-256. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32400/1/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9B%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%86%D1%8C%2016.pdf#page=253>
2. Біліченко В. Інститут співучасті у кримінальному праві. *Modern science: innovations and prospects*. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. P. 268-271 URL: <https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modernscience-innovations-and-prospects-21-23-08-2022-stokgolm-shvetsiya-arhiv/>
3. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України: монографія. Харків: Право, 2019. 271 624 с
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#Text>
5. Людвік В. Д., Івашина І. А. Поняття співучасті в теорії кримінального права. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності*: збірник матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 березня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 63-67.
6. Борка Я. Поняття співучасті у злочині, її об'єктивні та суб'єктивні ознаки, *ЛОГОС. ОНЛАЙН*, 2020. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/780>
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка 7-ме вид., переробл. та допов. Київ: *Юридична думка*, 2010. 1288 с.
8. Постанова Верховного Суду від 02 грудня 2021 року у справі №742/2146/20. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101712316>
9. Постанова Верховного Суду від 13 квітня 2021 року у справі № 621/6762/18. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96282063>
10. Богачик Т. Поняття співучасті та види співучасників у кримінальному правопорушенні. *Літописець*. Випуск 17: Збірник наукових праць IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» (м. Житомир, 2 грудня 2021 року), 2020. Вип. 17. с. 29-33.
11. Орловський Р. С. Історія розвитку кримінального законодавства про форми співучасті. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 40-44.